

СЕМАНТИКА ДИСКУРСУ РАННЬОЇ ПОЕЗІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Зроблено спробу аналізу поетичного дискурсу Лесі Українки. Визначено такі основні особливості поетичної мови, як складні найменування, авторські неологізми, архаїзми, ненормативне наголошування та дискурсивні висловлювання.

Ключові слова: авторський дискурс, дискурсивні висловлювання, архаїзми, неологізми, юкстапозити, акцентуація, мовна картина світу.

Вірші Лесі Українки, датовані 1884–1892 рр., називають ранніми спробами поетки, які, за словами І. Франка, „становлять собою без сумніву найважливіший здобуток поетичної нашої літератури оригінальної...” [8, 119]. 1893 р. ознаменувався виходом у світ першої збірки Лесі Українки „На крилах пісень”, у якій було вміщено майже весь доробок 80–90-х рр.

Вивчення мовної тканини ранніх творів Лариси Косач у нашій статті розглядатиметься з погляду дискурсу та дискурсивного аналізу як спеціальної галузі дослідження. Дискурс – це „текст, занурений у життя”, у якому діють особливі закони мовної організації. Тобто простежуватиметься і систематизуватиметься своєрідний добір слів в авторському дискурсі ранньої збірки, досліджуватиметься непряма та невласне пряма мова.

Не викликає заперечень критичний відгук Осипа Маковея стосовно тематичної розмаїтості першого Лесиноного доробку: „У всіх тих творах знати передовсім три провідні мотиви: перший – то сумовитий погляд авторки на своє життя і долю, другий – то культ природи, а третій – то культ України і світове горе” [8, 119]. Кожен з цих мотивів реалізується власне авторським добром слів та мовних конструкцій, тобто суб’єктивно представленим дискурсом.

Поетичний лексикон Лесі Українки насичений зокрема складеними найменуваннями, або юкстапозитами. У поетичному

дискурсі письменниці неодноразово вживаються прикладки: *казка-дивниця, стрільниці-більниці, квітка-надія, шляхи-терни, пташки-пісні, вишеньки-черешеньки, думки-гадки, бурі-негоди, сльози-перли, зорі-сльози, ніч-чарівниця* та ін.; атрибутивні та предикативні юкстапозити: *цілюща – живуца, зневаженим – ображеним, гордим – пишим, цвіте – процвітає, киди – розкидає, розважати – гадати, світити – палати* та ін. („Ще маревом легким над нами витає Блакитна весняная мрія, а в серці розкішно цвіте-процвітає Злотистая квітка – надія” (Сім струн La Nocturno)). Наявність складних найменувань різного частини-мовного походження пояснюється не лише їхньою важливою синтаксично-ритмічною функцією, а й глибоким знанням народнопоетичної творчості, а також безпосереднім впливом творчості Т. Шевченка на художньо-поетичні орієнтири Лесі Українки. Завдяки багатогранному обдаруванню поетеси, тонкому чуттєвому проникненню в турботи життя та добре розвиненому інтелекту, Леся Українка створила власний мовний світ, передаючи ним суб’єктивне світосприйняття.

Унікальний авторський дискурс поезики створювали й неологізми. Основним джерелом творення слів пасивного вжитку є загальноприйнята унормова лексика. На основну канву слів цієї групи накладалися індивідуально-авторські відтінки і поповнювали неологічний склад мови, наприклад: *зористі ночі, чарівлива ніч, святобливий, часини, блакитно-перлиста, світонько красне, росистий, погуляння, думлива голова, дзвінко-сріблесті, срібнокудрії, вродливиця, росиця, богоданий* і т. ін. Поетка не випадково вводить ці слова в художню тканину своїх віршів, бо завдяки різноманітній неологізації створює особливу кольорову гамму, підкреслює ту чи іншу унікальну, помічену лише нею, рису об’єкта, надає матеріальним та космологічним явищам деякої одухотвореності. Зауважимо, що „словесно-художнє мистецтво Лесі Українки, що ввібрало в себе найкращі надбання народної мови, української та світової літератури, збагатило нашу літературну мову як у лексико-фразеологічному складі, так і в зображувальних засобах” [2, 333].

Для поетичних творів Лесі Українки характерна індивідуальна система наголошування, що є важливою ланкою аналізу авторського дискурсу. Така акцентуація не випадкова, адже „вона зумовлена не лише поетичними засобами (структурою вірша, ритміко-мелодійними особливостями фрази, її версифікаційним малюнком), а й відбором лексичного матеріалу, зорієнтованому на використання не локальних, варіантних засобів (чисто наддніпрянських чи наддністрянських), а на їх синтез” [5, 289]. Особливий тип акцентування спостерігаємо в іменниках різних родів: *музи'ка, ю'рба, сте'жечки', захо'ді, плахти', спокі'ї, чо'вні, стягла', чайка'ми, подоро'жні, ду'мок, Укра'їно, о'чах, чо'ла, дерева', сторо'нонька*; та прикметниках: *рідни'ї, срібло'м, світо'вім, самотна'я, дивну', смут'на, розпачли'ва* та ін. Використовуючи різні типи наголошування слів, поетеса створює особливе звучання поезії, надає її змісту своєрідної пафосності.

Досить часто поетеса, на відміну від побратимів по перу, використовує давні форми повних прикметників, інтерпретуючи певну архаїчну колоритність письма. Причиною такої суб'єктивності мислення та манери реалізації задуму є постійна увага до минулого, велике поцінування прийдешньої культури та її проявів у сфері лінгвістичних знань. У ранній поезії Лесі Українки фіксуємо такі архаїчні форми прикметників: *любії, степовес, великеє, легкая, небеснеє, яснеє, турецькій, сумная, круглії, високії, злотистая, щасливії, яснії, вечірняя* та ін.; а також форми дієслів: *сіда, пала, пожира, заляга, посила, промовля* та ін. („Єсть у мене одна Розпачлива, сумна Одинокая зірка ясная, Сеї ж ночі дарма Її кличу, – нема! Я стою у журбі самотная” („Зоряне небо”)). У своїй манері художнього образотворення поетеса схильна до яскравої мовної колоритності, прикладом чого є вживання архаїчних форм.

Великою частотністю вживання характеризуються і художні епітети, порівняння та метафоричні вислови, але їх вивчення – це завдання літературознавчих досліджень. Менше представлені в поезії діалектні риси розмовного мовлення, але їх наявність

свідчить про великий зв'язок Лесі Українки з волинським краєм, його культурою спадщиною і просторіччям зокрема. Як бачимо, чимало факторів впливало на світогляд та поетичний хист геніальної письменниці.

На окрему увагу заслуговують дискурсивні висловлювання в художній канві поетичних творів. Характерною ознакою дискурсивних висловлювань є сегментація, тобто переривність синтаксичних зв'язків між компонентами, що входять до їх складу. Побудову незакінчених або перерваних мовних явищ важко спланувати, бо вони найчастіше малослівні, фрагментарні, ситуативні. Джерелом побудови речень такого типу є певний емоційний стан мовця, його волевиявлення, міркування, роздуми тощо.

У художньо-літературному вимірі явище парцеляції, чи незавершеності судження, письмово фіксується трикрапкою. Суть категорії парцеляції в дискурсивних висловлюваннях полягає у виділенні відрізка цілісного висловлення в окрему, відносно самостійну, семантично збагачену його частину, яка не розриває структурно-змістового зв'язку з основною частиною висловлювання:

*Тиша в морі... ледве-ледве
Колихає море хвилі („Кримські спогади”).*

Зафіксоване мовне явище – це дискурсивне висловлювання з актуалізованим препозитивним компонентом. Своєрідність оформлення дискурсивної структури пояснюється авторським змістовим навантаженням другої частини. Поетеса, милуючись кримськими морськими просторами, підкреслює незвичайність водного затишшя: „...ледве-ледве Колихає море хвилі”, тобто відбувається майже непомітний рух водного простору, що й захопило уяву поетеси.

Інтерпретаційним варіантом дискурсивного висловлювання цього ж типу можна вважати таку поетичну конструкцію:

*...В тій пісні згадала і славу
Величну свою, красний світ,
Лукавих людей, і кохання,
І зраду, печаль своїх літ.*

*Надії і розпач... Дівчина
Зірвала лавровий вінець... („Сафо”) [8, 67].*

Весь душевний біль давньогрецької поетеси Леся Українка окреслює трагедією втрати надії, а наслідком цього – розпач. Поетеса свідомо підкреслює ці два слова, адже цілком імовірним є те, що в цей момент авторка відображає не лише внутрішній світ персонажа, а й особисті душевні трагедії.

Поширеним різновидом дискурсивних висловлювань є дискурсивні конструкції з актуалізованим постпозитивним компонентом:

*Де-не-де озветься пташина несміло,
Немов перед бурею в темному гаю,
І знову замовкне... **як глухо, як тихо...**
Або ж:
Україно! плачу слізьми над тобою...
Недоле моя! що pomoже ся туга?
(„Сльози-перли”) [8, 73].*

Нерідко використовуються дискурсивні висловлювання, співвідносні з несегментованими складними реченнями як похідні від них. Відповідно виділяють такі різновиди дискурсивних висловлювань:

1) дискурсивні висловлювання із сурядним зв'язком:

*А не була щаслива й на годину...
Та я за те докірливого слова
Тобі не кину, стороно прекрасна!
(„Кримські спогади”) [8, 99];*

*Була я щаслива, безмірно щаслива;
Приснилось мені... та того не списать!*
(„Сон літньої ночі”) [8, 78];

2) дискурсивні висловлювання з підрядним зв'язком:

*Шукатиму доли в далекій стороні!
Вперед! прагну волі, у світ пора мені!
Бо літа не ждуть...
Пора мені в путь!*
(„У путь”) [8, 89];

3) дискурсивні висловлювання з недиференційованим зв'язком:

І тихо умира... кінець її роботи!
(„Сонет”) [8, 79];

*Любі спогади!.. Ночі весняні,
Ночі місячні... спів солов'їний...
Потім співи матусі кохані...
Знову спів, – дивний спів, янголиний!..*
(„Місячна легенда”) [9, 33].

Для дискурсивних висловлювань характерна вичерпна повнота змісту та гармонійність синтаксичної структури, що дозволяє глибше пізнати внутрішній світ автора.

Авторський дискурс збірки „На крилах пісень” репрезентований такими мовними явищами як авторські неологізми, ненормативна акцентуація, вживання архаїчних слів, використання складених найменувань, дискурсивні висловлювання. На формування авторського світогляду впливали численні позамовні фактори, зокрема: 1) душевні тривоги та фізична хвороба поетеси; 2) атмосфера сім'ї та волинська культура; 3) вивчення та дослідження фольклору; 4) великий хист до

музики; 5) спілкування з інтелектуальними світочами того часу; б) величезний вплив української та зарубіжної літератури.

Відповідно до всіх мовних та позамовних факторів впливу Леся Українка творила свою неповторну художньо-творчу картину світу.

Література

1. Вишневська Н. О. Лірика Лесі Українки.– К.: Наук. думка, 1976.– С. 48–90.

2. Вишневська Г. П. Леся Українка і Олена Пчілка: процеси становлення української літературної мови // Леся Українка і сучасність (До 130-річчя від дня народження Лесі Українки): Зб. наук. пр.– Луцьк: Волин. обл. друк., 2003.– С. 333–342.

3. Вокальчук Г. М. Складні найменування у поезії Лесі Українки // Леся Українка і сучасність (До 130-річчя від дня народження Лесі Українки): Зб. наук. пр.– Луцьк: Волин. обл. друк., 2003.– С. 362–368.

4. Жулинський М. Слово і доля: Навч. посіб.– К.: А. С. К., 2002.– С. 146–179.

5. Міджин Р. С. Особливості акцентування непохідних іменників середнього роду у поетичному мовленні Лесі Українки // Леся Українка і сучасність...– Луцьк, 2003.– С. 289–298.

6. Мірченко М. В. Синтаксичні моделі неелементарних речень (на матеріалі поетичних творів Лесі Українки) // Леся Українка і сучасність...– Луцьк, 2003.– С. 375–381.

7. Мірошниченко Л. Над рукописами Лесі Українки.– К., 2001.– С. 185–198.

8. Українка Леся. Збір. тв.: У 12 т.– Т. 1.– К.: Наук. думка, 1975.– 447 с.

9. Українка Леся. Збір. тв.: У 12 т.– Т. 2.– К.: Наук. думка, 1975.– 367 с.

10. Шинкарук В. Дискурсивні висловлювання в сучасній українській мові // Мовознавство.– 1996.– № 6.– С. 56–61.

Chevchuk M. The Discourse Semantics of Lesya Ukrainka's Early Poetry.

The article deals with the analysis of the poetic discourse of Lesya Ukrainka. Such main peculiarities of the poetic language as complex names,

author's neologisms, archaisms, non-standard accentuation and discourse utterance are determined.

Key words: author's discourse, discourse utterance, archaisms, neologisms, complex names, accentuation, linguistic picture of the world.